

CONȘTIINȚA

John Parrington, profesor asociat de Farmacologie Moleculară și Celulară și Tutorial Fellow în Medicină la Universitatea Oxford, a mai publicat două cărți (*Mind Shift: How culture transformed the human brain* și *Redesigning Life: How genome editing will transform the world*) și peste 110 articole în reviste științifice. În cercetările sale, Parrington este interesat cu precădere de modul în care semnalele chimice controlează procese importante ale corpului nostru și de mecanismele moleculare ale reproducerii și embriogenezei.

JOHN PARRINGTON

CONȘTIINȚA

CUM DĂ NAȘTERE MATERIA GÂNDIRII

Traducere din engleză
de Alexandru Babeș

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Alexandru Anghel
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Dragoș Dumitrescu, Dan Dulgheru

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

John Parrington
Consciousness: How Our Brains Turn Matter into Meaning
© John Parrington 2023
All rights reserved.

© HUMANITAS, 2024, pentru prezenta versiune în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Parrington, John
Conștiința: cum dă naștere materia gândirii/
John Parrington; trad. din engleză de Alexandru Babeș. –
București: Humanitas, 2024
ISBN 978-973-50-8532-2
I. Babeș, Alexandru (trad.)
61
57

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021.408.83.50, fax 021.408.83.51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723.684.194

CUPRINS

1. Ce este conștiința?.....	7
2. Unelte și simboluri	17
3. Nervii și creierul.....	27
4. Evoluția minții	37
5. Gândirea și rațiunea.....	48
6. Lumea simțurilor	58
7. Învățarea și memoria	67
8. Chimia minții.....	77
9. Filozofia minții.....	86
10. Individul și societatea	95
11. Informație și semnificație	104
12. Hazardul și creația.....	113
13. Structura și funcția creierului	122
14. Circuite și unde	132
15. Liberul-arbitru și sinele.....	143
16. Conștiința și inconștientul	153
17. Modernitatea și contradicțiile sale.....	165
18. Sănătatea și nebunia.....	174
19. Cum se schimbă ideile.....	186
20. Viitorul minții.....	197
<i>Note</i>	207

1. CE ESTE CONȘTIINȚA?

Care este substratul material al gândurilor generate în capul nostru? Ce face ca gândurile mele să difere de ale tale și de ce au oamenii personalități distincte? De unde vin gândurile inventive, creative și spirituale – pot fi ele simplul produs al impulsurilor nervoase din creier? Este oare conștiința umană atât de diferită de cea a altor specii, sau este unicitatea noastră mai superficială decât ne-am putea imagina?

Acestea sunt întrebări fundamentale – unii ar spune chiar că sunt printre cele mai mari probleme nerezolvate ale științei. De fapt, datorită înseși naturii acestor întrebări, există filozofi care se îndoiesc că știința ar fi capabilă să le dea un răspuns. Din acest motiv, ar putea părea arogantă încercarea de a le da totuși un răspuns în cuprinsul unei singure cărți, dar asta este exact ceea ce am de gând să fac aici. În acest demers, voi face apel nu doar la ultimele rezultate ale neuroștiințelor și psihologiei, ci și la un întreg repertoriu de idei filozofice.

Cu siguranță, întrebări cum sunt cele de mai sus frământă de mii de ani mințile filozofilor și au constituit probabil teme de dispută cu mult înainte ca oamenii să fi descoperit cum să-și consemneze gândurile și ideile. În istoria scrisă, unul dintre primii oameni care au emis ipoteze despre natura conștiinței a fost Aristotel.

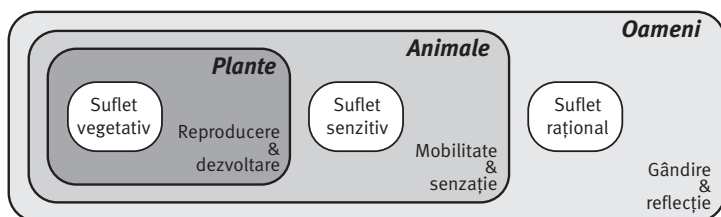

Figura 1 Cele trei tipuri de suflet, după Aristotel.

El credea că există un continuum al conștiinței alcătuit din diferite tipuri de „suflete”¹: astfel, plantele dețin un suflet vegetativ sau nutritiv, care le controlează creșterea, nutriția și reproducerea; animalele au și ele astfel de trăsături, dar posedă în plus și un suflet senzitiv, care le permite să perceapă lucrurile, să se miște, dar și să simtă frică și dorință; în sfârșit, oamenii au toate aceste caracteristici, dar în plus dețin și un suflet rațional, care le permite să judece și să reflecteze. Era un punct de vedere interesant, care ar fi putut fi explorat mai departe în mod științific, dar în următorii 2.000 de ani influența religiei a fost atât de mare, încât dezvoltarea unei înțelegeri științifice a conștiinței s-a lovit de nenumărate obstacole.

Concepția dualistă

Și totuși, acum aproape 400 de ani, lucrurile au început să se schimbe. Inspirat de demonstrația lui William Harvey, care a arătat că inima funcționează ca o pompă, filozoful René Descartes, unul dintre cei mai proeminenți gânditori ai secolului al XVII-lea, a propus o teorie conform căreia am putea considera corpul uman ca fiind asemănător unui mecanism. Descartes a afirmat și că abilitatea noastră de a ne privi în mod rațional atât pe noi înșine, cât și lumea din jurul nostru ar fi o dovadă a existenței conștiinței – intuiție aflată la baza

celebrei sale declarații „gândesc, deci exist“ – și a sugerat chiar că anumite aspecte ale comportamentului uman, cum ar fi reflexele inconștiente, ar putea fi explicate prin acțiunea unor forțe materiale.² Cu toate acestea, el a susținut că „sufletul“ va rămâne întotdeauna o necunoscută pentru știință. E posibil ca prudența lui Descartes în această privință să fi fost influențată de concepțiile sale religioase, dar și de cât de puține lucruri se știau despre bazele mecaniciste ale conștiinței la momentul respectiv. În orice caz, acest „dualism cartezian“ referitor la diferențele dintre corp și minte a rămas un aspect problematic al discuțiilor despre conștiință până în ziua de azi.³

La sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea, alți filozofi s-au arătat mai dispuși să abordeze în mod științific toate aspectele legate de conștiință. John Locke și David Hume au afirmat că mintea putea fi considerată o „tablă ștersă“, iar conștiința ar consta doar în acumularea experiențelor trăite de o persoană pe toată durata vieții.

Deși avem de-a face cu un punct de vedere cu adevărat materialist despre conștiință, cu alte cuvinte o explicație a minții omenеști care nu recurge la cauze supranaturale, o dificultate întâmpinată de această concepție a fost că nu putea explica de ce fiecare minte individuală ne apare ca un fenomen unitar, și nu ca un ansamblu de experiențe de viață neconectate.⁴ Vom vedea ceva mai târziu că această „problemă a legăturii“ a devenit o temă majoră de dezbateri și cercetare în cadrul neuroștiințelor moderne. O altă problemă a teoriei lui Locke și Hume despre minte este că ignoră rolul diferențelor de natură biologică dintre indivizi în formarea conștiinței și, prin urmare, nu poate explica de ce doi oameni diferiți care sunt crescuți în medii foarte asemănătoare pot prezenta diferențe atât de radicale în ceea ce privește abilitățile, personalitatea, temperamentul ș.a.m.d. Această teorie nu a putut explica nici

de ce conștiința omului pare să fie atât de diferită de cea a animalelor.

Unul dintre filozofii acestei perioade care a abordat problema legăturii dintre conștiința umană și biologia noastră a fost Gottfried Wilhelm Leibniz.⁵ El a sugerat că mecanismele interne ale minții ar putea fi asemănătoare cu diferitele componente ale unui război de țesut mecanic, o invenție de dată recentă în secolul al XVIII-lea. Dar, spunea Leibniz, chiar dacă am putea explora în detaliu interiorul unei astfel de minți, n-am reuși decât să-i deslușim componentele și ar fi puțin probabil să putem înțelege funcționarea minții omeneste, în parte din cauza naturii profund subiective a fiecărei conștiințe individuale, dar și din cauza complexității interacțiunilor dintre părțile care o compun.

Problema grea

Scepticismul lui Leibniz cu privire la posibilitatea unei explicații pur materialiste a conștiinței ar putea părea justificat, având în vedere cât de puțin se știa despre creier la acea dată. Și totuși, deși cunoașterea științifică despre acest organ a progresat enorm, nu este deloc evident faptul că ne-am afla mai aproape de o înțelegere corectă a conștiinței. Filozoful David Chalmers a formulat această dilemă prin ceea ce el numește „problema grea a conștiinței”.⁶ Chalmers este de părere că neuroștiințele ne vor permite curând să înțelegem cum învățăm, cum înregistrăm amintirile, cum percepem lucrurile, cum reacționăm instantaneu la un stimul dureros sau cum ne auzim numele rostit în celălalt capăt al camerei în timpul unei petreceri zgomotoase. El este convins că acestea ar fi aspecte ale conștiinței ușor de descifrat, dacă cercetării lor i se alocă suficient timp și resurse.

După Chalmers, „problema grea“ a conștiinței constă în explicarea în termeni pur materialişti a senzației subiective pe care o are fiecare dintre noi că suntem noi înșine, cu tot ce implică asta când ne referim la reacțiile individuale în fața unui apus de soare sau a unei opere de artă, la ce am simțit atunci când ne-am îndrăgostit pentru prima oară sau la orice experiență personală. Chiar această dificultate de a explica trăirile subiective i-a convins pe unii că orice încercare de a descifra conștiința într-un astfel de mod ar fi în cele din urmă imposibilă. În orice caz, dacă scopul nostru este acela de a ajunge la o înțelegere materialistă a conștiinței, un astfel de punct de vedere nu ne ajută să progresăm mai mult decât a făcut-o Descartes. Unii critici chiar i-au acuzat pe Chalmers și pe alți susținători ai „problemei grele“ că se agață de conceptul unui „suflet“ care ar fi pentru totdeauna inaccesibil prin metode științifice, așa cum este și cel propus de Descartes.⁷ Păreră mea personală este că Chalmers a identificat o problemă reală în cazul explicațiilor care încearcă să descrie conștiința în termeni strict materialişti, dar pe de altă parte nu cred că avem de-a face cu o problemă insurmontabilă pentru știință, din motive pe care le voi enunța mai jos.

Disputa referitoare la faptul dacă vom reuși vreodată sau nu să înțelegem natura materială a conștiinței nu se desfășoară doar între filozofi și neurobiologi. Daniel Dennett, deși filozof, a susținut o imagine cât se poate de materialistă a conștiinței. Dennett este un critic al modelelor idealiste ale conștiinței umane, adică al celor care nu sunt bazate pe proprietățile materiale ale creierului.⁸ În esență, astfel de modele propun existența unui fel de homunculus, un fel de „omuleț“, care dirijează lucrurile din interiorul creierului, dar asta nu ne face decât să pună în discuție cine controlează creierul homunculusului, și tot așa. Spre deosebire de cei care susțin aceste idei, Dennett propune o abordare „de jos în sus“, care

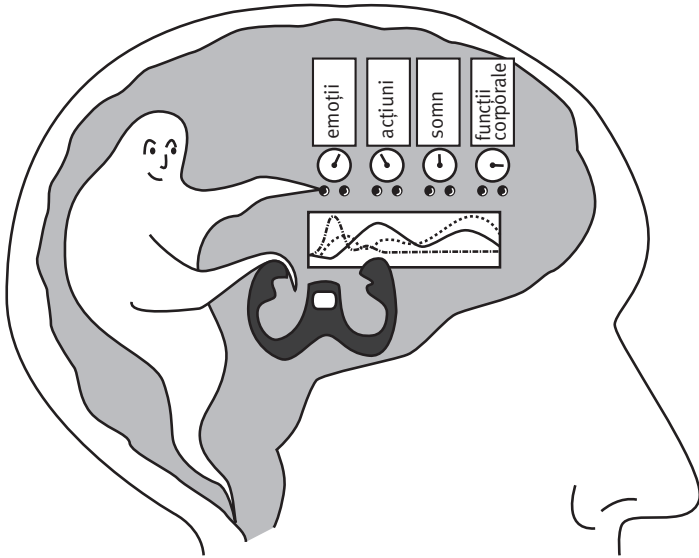

Figura 2 Dualismul cartezian și ideea unui homunculus care controlează creierul.

consideră mintea un rezultat al însumării unor procese inconștiente, sculptate de evoluție, care se combină cumva și dau naștere „eului“ individual, dar care în realitate nu posedă în miezul lor o entitate conștientă sau vreo regiune specială a creierului unde „totul se integrează“.

Dennett a criticat și teoriile despre conștiință care se bazează pe ceea ce el numește „cârlige care atârnă din cer“ – explicații ale complexității care nu sunt construite pornind de la nivelurile inferioare, mai simple. În mod ironic, în propria sa viziune despre conștiință, Dennett s-a folosit de ceea ce eu consider a fi un „cârlig care atârnă din cer“, și anume de meme.⁹ În ziua de azi, cuvântul memă se referă la acele imagini sau videoclipuri, adesea amuzante, rușinoase sau care transmit vreun mesaj despre viață, care se răspândesc atât de rapid pe